

BAŞKALAŞMIŞ KAYAÇLAR: Başkalaşmış taş, önce oluşmuş bulunan taşların daha sonraları türlü etkilerle (kızgın lavlar, yüksek ısı, basınç, kızgın su ve gazlar gibi) değişmiş, başka özellikler kazanmış şekillerine denilmektedir. Başkalaşmadan önce bu taşlar, tortul olabilecekleri gibi püskürük de olabilirler. Başkalaşmış taşlara, mikaşist, fillad, talkşist ve mermeri örnek olarak verebiliriz. Arkeolojiyi ilgilendiren mermer, kalkerin başkalaşımına uğramış şeklidir.

Buraya kadar genel özelliklerinden ve oluşum biçimlerinden söz edilen taşlardan yalnızca bazıları prehistorik çağlarda alet ya da araç-gereç yapımında kullanılmışlardır. Daha önce de belirttiğimiz gibi, daha çok da kuvars grubuna giren taşlar kullanılmıştır.

Taşların bir makroskobik, bir de mikroskobik olarak tanınmaları vardır. Mikroskobik tanımada, taştan kesit alınarak, mikroskop altında inceleme şeklindedir. Makroskobik inceleme ise, bazı ipuçlarından yola çıkılarak taşın elde incelenmesi sonucunda tanınmasıdır. Biz burada makroskobik olarak taşları tanımaya çalışacağız.

Ancak bu kayaçlara geçmeden önce biraz daha kuarsın üzerinde duralım. Bu bir silikattır. Litosferde (taşküre) çok önemli bir ögedir ve onun %12'sini kaplar. Birçok kayanın parçaları olarak çeşitli şekillerde görünür. Kuars kristallere sık sık kaya kristalleri şeklinde de rastlanır. Geniş olabilen kristalleri, piramitle son bulacak şekilde altıgen prizmaya kadar uzanır. Geniş kristaller alet yapımı için uygun bir maddedir. Bunlar toprak yüzeyinde ya da depolarda sık bulunmazlar. Yani paleolitik insanın her zaman elinin altında değildi. Camsı yapısının bir sonucu olarak (çakmaktaşı ve obsidiyen gibi kristalin değildir) bir yere çarptıkları zaman kavkısıl kırılmaya bağlı olarak, geriye çekilen konsantrik halkalar halinde muntazam olmayan bir yüzey ve keskin kesme kenarları verirler.

Taş çağlarında kullanılan mineral ve kayaçlar, mikroröliyefleri yönünden dikkate değer farklılıklar gösterirler. Kimi parlak, kimi mattır. Prehistorik insan tarafından tercih edilmiş kayaçlardan bazılarını aşağıdaki gibi tanımlayabiliriz.

Obsidiyen: Volkan camı ya da deve gözü de denilir. Bir dış püskürük kayaçtır. Obsidiyenler yeryüzüne püsküren lavların aniden soğumasıyla camsı özellikler kazanır. %75 kuars (SiO₂) içerir. Sertliği 6, özgül ağırlığı ise 2.35-2.50'dir. Rengi, genellikle koyu siyah ya da koyu griden gümüş rengine doğru değişir. Kahverengi, yeşil gibi başka renkleri de vardır. Kolayca kırılır ve kavkısıl kırılma gösterir. Paleolitik insanlar tarafından ilk zamanlardan beri tercihen kullanılmıştır. Neolitik Çağ'da kullanımı daha da yaygınlaşır ve ticareti yapılır. Anadolu'da Alt Paleolitik'ten günümüze kadar kullanılmıştır.

Çakmaktaşı: Kuars grubundandır. Sertliği 7, özgül ağırlığı 2.37 ile 2.67 arasındadır. Çok çeşitli renklerde olabilir. Siyah, gri, kahverengi, mavi, beyaz ve pembe gibi renklerine sıklıkla

rastlanır. Işığı geçirmez. Kavkısallı kırılma gösterir. Kırıldığı zaman donuk ya da yağlı parlaktır. Dört alt tipe ayrılabilir: a) Opal kalsedon b) Kalsedon (sileksler) c) Kuars kalsedon çakmaktaşı ve d) Jipslerde oluşmuş olan taze su çakmaktaşları.

SiO₂'in oranı ve yonga çıkarma özellikleri açısından en iyi kalitedekiler kalsedon çakmaktaşlarıdır. Tebeşir depolarının bulunduğu alanlarda çakmaktaşları Paleolitik ve Neolitik'te büyük ölçüde kullanılmıştır.

Yapılmış olan kazı ve araştırmalar araç-gereç yapımında en çok çakmaktaşının kullanıldığını göstermiştir. Paleolitik insan taşı ele alınca, hangisinin daha iyi yontulduğu ve alet verebileceğini anlama yetisine sahiptir. Çakmaktaşının 1-yontularak, 2-porselen, sır yapımında ve maden kaplayıcılıkta katalizör olarak olmak üzere iki çeşit kullanımı vardır. Bugün hala çakmaktaşını Paleolitik teknikle kullanan toplumlar vardır. Ülkemizde de yakın zamana kadar dövenlerde döven taşı olarak kullanılmıştır.

Bazalt: Dış püskürük, genç volkanik bir taştır. Kuars içermez, ana ögesi feldspat ve piroksindir. Sertlik 6-6,5, özgül ağırlık 2.6-3.22'dir. Siyah ya da koyu gri renkte olup, donuktur. <kırıldığı zaman kaba ve düzgün olmayan bir yüzey gösterir. Yoğun ve incelikli bir yapıdadır. Dağlık volkanik alanlarda yaygındır. Paleolitik'ten başlayarak kullanılmıştır.

Andezit: Bir dış püskürük taştır. Bu adlandırma bir araştırmacının And Dağları lavları için kullandığı terimden alınmıştır. Oldukça sert bir taştır. Koyu gri, som yeşilimsi ya da kiremit rengi gibi renkleri vardır. Görünüşü kimi zaman süngerimsi, kimi zaman hiçbir ögesi gözle seçilemeyecek kadar ufak billurludur. İçinde mika pulları vardır. Ankara taşı olarak ta bilinir.

Kalker: Yapısı CaCo₃'tür. Üzerine asit dökülünce kaynar, kabırır ve erir. Bu erime kalkerli endüstrinin yıpranma ve dağılmasında, mağaraların oluşumunda büyük rol oynar. Ülkemizde kalker çok geniş alanları kapsamıştır ve kalkerden üretilmiş aletlere rastlanılmıştır. Örneğin Pendik civarında kalkerden bir iki yüzeyli alet ele geçmiştir.

Kumtaşı (grès): Tortul bir kayadır. Kumtaşları, kum tanelerinin doğal bir çimento ile birbirlerine yapışmasından ve basınçla birleşmesinden oluşmuş taşlardır. Bu taşların taneleri olan kumların cinsine, irilik derecesine ve bunları birleştiren çimentonun cinsine göre çeşitli kumtaşları vardır. Bunların çimentoları silisli, killi, kalkerli, marnlı, demirli olabilir. Kumtaşı çok serttir. Özellikle silisli çimento ile yapılmış olanları bu grup içine girerler. Kalkerli çimentolu kumtaşları ise, bunlara göre daha yumuşaktır. Kumtaşlarına Anadolu'nun birçok yerinde rastlanır. İri ve sert taneli olanlarından değirmen taşı yapılır. Son derece ince taneli ve sık yapılı olanları bileğitaşı olarak kullanılmaktadır. Çabuk dağılanları, suyu kolaylıkla geçirenleri bu işlerde kullanılmazlar. Örneğin çimentosu kalker olan kumtaşları, sızan sularla eridiklerinden çabucak dağılırlar. İçinde bol miktarda mika pulları bulunan kumtaşlarına

“mikali kumtaşı” denilmektedir. Silisli sularla oluşmuş olan kumtaşları çakmaktaşı kadar sert ve dayanıklı oldukları için prehistorya’da alet yapımında rol oynarlar. Bunların renkleri gri-beyazdır.